

Hvorfor læser vi egentlig litteratur?

Her er Svend Brinkmanns 7 bud på det

Går vi lidt tilbage i tiden, ca. 13,7 milliarder år, kommer vi til universets begyndelse, hvor verden blev skabt ved det store brag. For 4,6 milliarder år siden blev vores sol dannet ved tyngdekraftmæssig kollaps af en interstellar gassky (jeg er ikke sikker på, hvad det præcist betyder, men det står på Wikipedia). Jorden blev skabt ved stort set samme kosmiske lejlighed, men der skulle gå mere end en milliard år, før livet opstod, og meget længere før vores art – Homo sapiens – trådte ind på scenen i Afrika, og siden spredte sig overalt på planeten med både skønne og skræmmende konsekvenser. 'Skræmmende', fordi vores virke nu betyder, at vi ifølge geologerne lever i den antropocæne tid, hvor mennesket – antropos på græsk – er blevet en planetomdannende naturkraft på linje med jordskælv og vulkanudbrud. Vi er blevet en geologisk faktor.

Det moderne menneske opstod for et par hundrede tusinde år siden, og for godt og vel 5000 år siden begyndte nogle mennesker at læse. Først kileskrift, der ikke affødte stor litteratur, men som primært var et system til regnskabsføring, og senere religiøse, filosofiske og videnskabelige tekster. Og endelig den skønne litteratur! Litteraturforskeren Dan Ringgaards anbefalelsesværdige tænkepause om litteratur åbner med et herligt citat af Svend Åge Madsen – fra bogen Tugt og utugt i mellemtiden – ”Man skrev og læste bøger fra 1500 til 2000. Hvorfor ved jeg ikke.” Det er et tankevækkende citat. Både fordi det indsnævrer litteraturens epoke til 500 år af menneskehedens og universets lange historie og påstår, at denne epoke er slut nu. Men også fordi citatet handler om, at vi ikke ved, hvorfor menneskene læste. Dan Ringgaard selv er tæt på at give Svend Åge Madsen ret. I hvert fald med hensyn til litteraturens korte epoke. Vi har afsluttet den gutenbergske epoke, skriver han. Den begyndte i 1450, da guldsmeden Gutenberg opfandt trykpressen og med den revolutionerede verden. Epoken slutter nu, ifølge Ringgaard, med fremkomsten af nye, ikke-gutenbergske medier, især selvfølgelig de digitale. Mennesker læser selvfølgelig fortsat – og vil gøre det længe endnu – men måske ikke litteratur i den særlige

betydning, som ordet har inden for litteraturvidenskab. Ringgaard diskuterer flere forskellige definitioner på litteratur, men er vist glædest for denne:

Litteratur er den særlige form for sprogkunst, der opstod, da en bestemt teknologi, skriften, mødtes med et særligt medie, den masseproducerede bog, og udviklede sig under indflydelse af det moderne Europa.

Det er en meget interessant definition, som lægger vægten på det historiske og materielle.

Litteratur er som fænomen uadskilleligt fra teknologien, mediet og verdensdelen: Skriften, bogen, Europa. Selv om man i dag skriver og læser overalt i verden, er der en tæt sammenhæng mellem litteraturens historie og Europas historie. Petrarca opfandt moderne lyrik i 1300-tallet, Boccaccio opfandt novellen nogenlunde samtidig, Montaigne opfandt essayet i 1500-tallet, Shakespeare opfandt det moderne drama i slutningen af 1500-tallet og Cervantes opfandt romanen i begyndelsen af 1600-tallet. Og siden har vi arbejdet i disse genrer, forfinet dem en smule, tilføjet undergenrer som kriminalromaner og autofiktion, men der er ikke sket så meget nyt.

Dét kan jeg lide! Der er nemlig sket så meget andet nyt – vi har opfundet radio, tv, internet, penicillin, lynlåsen, p-pillen, demokratiet og selvkørende biler – og netop derfor har litteraturens relativt statiske former været en stabiliserende faktor i en ellers accelererende tid. Vi kan jo også læse Montaigne og Shakespeare med udbytte i dag – og endda Homer og Platon – hvilket giver os mulighed for en lang og dyb dialog med de ideer, der har formet vores kultur og selvforståelse. Jeg vender senere tilbage til forestillingen om, at den gutenbergske epoke – og måske derfor selve litteraturen – er et overstået kapitel. Men før det vil jeg forsøge på ganske idiosynkratisk vis at svare på, hvorfor vi – det generiske ”vi” som i mennesket – læser. Man skrev og læste bøger fra 1500 til 2000, skriver Svend Åge Madsen. Hvorfor gjorde man mon det? Jeg har efterhånden lært, at ”the medium is the message”, som McLuhan sagde og har haft en vis succes med en 7-trinsguide, så derfor kommer her mine egne syv bedste bud på, hvorfor mennesket læser litteratur:

Nummer 1: Vi læser for at forstå os selv. Jeg hørte den fantastiske forfatter Peter Høeg sige dette i et interview, hvor han fortalte om et projekt i skolen, hvor han læste eventyr med eleverne. ”Al litteratur handler om at forstå sig selv bedre”, sagde han, og det ville han gerne hjælpe børnene med. Det er nok både rigtigt og forkert. Jeg er stor fan af Peter Høeg, men jeg mener, han både har ret og tager fejl, når han gør litteratur til en form for selvopdagelse eller selvudvikling på denne

måde. Ja, vi kan forstå vores liv og dets eksistentielle dramaer bedre ved at læse om andre, der har gjort sig erfaringer med lignende situationer og problemer. Psykologer siger sommetider halvt i sjov, at der er en dybere forståelse af menneskets sind hos Tolstoj eller Dostojevskij end i den videnskabelige psykologi. Jeg tror, der er noget om det, men det er jo netop en forståelse af menneskets psykologi og ikke bare Svend Brinkmanns eller Peter Høegs psykologi. Stor litteratur kan vise os det alment menneskelige i meget partikulære karakterer og fortællinger. Selv Knausgårds pinagtigt private bekendelser rummer universelle indsigter i det menneskelige. Og jeg læser ham for at forstå mennesket bedre – og ikke mig selv. Så ja, vi læser for at forstå "os selv", men det er nok mere "os selv" som i "vi mennesker" end det er "os selv" som Svend eller Peter. Det leder mig til...

Nummer 2: Vi læser for at forstå de andre. Det vil jeg sige uden forbehold, og det er der også mange humanister, der er inde på i disse år. Eksempelvis stjernefilosoffen Martha Nussbaum, der er en stor advokat for litteraturen og som bl.a. får jurastuderende i Chicago, ja, kommende advokater i USA, til at læse romaner for at forstå andre mennesker bedre. Noget tyder på – selv om det er svært at måle – at vores empati og generelle menneskeforståelse kan udvikles gennem litteraturen: Ved at leve os ind i andres erfaringer og verdener. Jeg kan læse afrikanske eller asiatiske forfattere og forstå former for menneskeliv, som jeg ellers aldrig ville kunne få adgang til. Min egen påstand er, at litteraturen måske nok kan give os selvindsigt, men at det er vigtigere at erhverve sig selvudsigt – et blik væk fra en selv mod den verden, vi lever i. Og det kan litteratur give os.

Nummer 3: Vi læser for at få det bedre. Ja, litteratur er selvfølgelig også afslapning og måske decideret wellness. Mange af os har enormt gode stunder i en lænestol med kaffe i koppen og bogen i hånden. I gymnasiet havde jeg en t-shirt, hvor der stod: "A book a day keeps reality away" med tilføjelsen "Kafka havde det heller ikke for morsomt". Måske har nogen af jer den samme trøje? Og det er sandt: Bøger kan tilbyde velgørende eskapisme og holde verden væk. Men mere end det, for i de senere år har kolleger fra psykologi udviklet en decideret terapi baseret på både skrivning, men også læsning, af litteratur. Biblioterapi, kaldes det. Der er noget lindrende, måske endda noget helbredende, i litteraturen. Den kan trøste, fordi den viser, at andre har det lige så slemt eller værre end mig, og den kan anvise en vej frem, når jeg er kørt fast. Det er måske et helt

alment aspekt ved skrivekunsten. I en berømt bog om skriftlighed med titlen *Orality and Literacy* skriver Walter Ong om, at...

Skrivekunsten højner bevidstheden. At fjerne sig fra et naturligt miljø kan være velgørende og faktisk på mange måder afgørende for et fuldbyrdet menneskeligt liv. For at kunne leve fuldt ud og forstå behøver vi ikke kun nærhed, men også distance. Og mere end noget andet er det skriften, som skaber denne bevidste distance.

Litteratur er en bevidsthedsudvidende teknologi, der kan hjælpe os til at få det bedre gennem distancen.

Nummer 4: Vi læser for at få det værre. Ja, det gør vi også! Måske er det ikke den bevidste grund til, at vi samler en bog op og læser i den, men det er ikke desto mindre en vigtig funktion for litteraturen: At oplyse os om tilværelsens uretfærdigheder. Den amerikanske filosof Richard Rorty sagde, at Charles Dickens' romaner havde betydet mere for kulturens moralske fremskridt end moralfilosoffernes abstrakte analyser af retfærdighed. Hvorfor? Jo, fordi man ved at læse Dickens forstår de fattiges håbløse liv på en måde, der kan anspore til politiske forandringer. Man får det ikke godt af det, tværtimod, men det er indimellem nødvendigt at få det værre for at handle bedre. Eller, som titlen udtrykker det på filosofen Simon Critchleys anti-selvhjælpsbog, *How to stop living and start worrying*. Verden har ikke brug for flere storforbrugende individualister, der vil leve ud over alle grænser, men derimod for mennesker, der bekymrer sig. For der er jo nok at bekymre sig om, og litteraturen kan lære os kunsten at bekymre sig. Man må så bare håbe, at folk faktisk kommer op af lænestolene og gør noget, når de én gang er blevet bekymrede. Det gør de måske, når de ikke har mere kaffe.

Nummer 5: Vi læser for at få nye ideer. Det er måske især relevant for akademikere, men jeg tror faktisk, det er mere generelt. Selv kan jeg ikke læse en bog uden at holde en blyant i hånden. For der er altid noget at notere. Og noterne giver nye ideer at tænke videre over eller skrive om. Det er som om, at man slipper nogle almindelige psykologiske inddæmningsmekanismer, når man overgiver sig til en bog, og så begynder tankerne at flyde frit og nye sammenhænge bygges op. Direktøren for konsulentfirmaet ReD Christian Madsbjerg har i efteråret udgivet en bog om "sensemaking", hvori han bl.a. gør opmærksom på, at de mest nyskabende direktører for store virksomheder; de folk, der med hans ord "har meget høje indkomster – de folk der styrer det hele, bryder gennem glasloftet og ændrer verden", disse folk har ofte humanistiske uddannelser og

læser mange bøger. Jeg ved ikke, om det kan bevises statistisk, men det lyder plausibelt. For litteratur giver os nye ideer.

Nummer 6: Vi læser for at passe på de gamle ideer. Det har jeg sådan set allerede været inde på. De gamle ideer hos Homer, Platon, Dante, Montaigne, Shakespeare eller H.C. Andersen bliver aldrig forældede, blot fordi de er gamle. Litteratur er i den forstand helt anderledes end naturvidenskab, hvor ideer kan falsificeres og derefter bliver forladt. Men det, at der kommer en ny litterær genre, gør ikke de gamle genrer forældede. At Cervantes opfinder romankunsten med Don Quijote gør ikke lyrikken overflødig. Og at senere romanforfattere føjer nye værker til menneskehedens bibliotek, gør ikke de gamle romaner redundante. Det er her, at litteraturen bliver en forbindende tråd på tværs af generationer, århundreder og epoker. Men vi skal fortsat læse for at holde samtalen med de gamle levende.

Nummer 7: Vi læser for at få et frirum. Ikke mindst fra konkurrencesamfundets præstationskrav. Denne grund er relateret til nummer 3 – vi læser for at få det bedre – men er egentlig dybere, fordi den slet ikke handler om at opnå noget. Andet end et rum, hvor det ikke gælder om at opnå noget, men hvor man bare kan være sammen med historien, karaktererne, stemningen i litteraturen. Jeg nævnte filosofen Rorty før, og i sin vistnok allersidste tekst fra 2007, som var året, hvor han døde af en kræftsygdom, skrev han om sin kærlighed til poesi i et essay med titlen "The fire of life". Poesi – i Rortys meget brede forstand – er tilværelsens ild, som vi kan varme os ved, fx når vi er uhelbredeligt syge, hvad han altså var. Rorty afviser, at poesien kan give mennesket dybere indsigter i filosofiske og metafysiske spørgsmål end andre slags tekster – ja, faktisk mener han slet ikke, at der findes sådanne dybe indsigter – men han finder alligevel trøst i poesien og ærgrer sig på sit dødsleje over, at han ikke har brugt mere tid på at læse. Lige som han ærgrer sig over, at han ikke fik flere dybe venskaber. For, som han siger til allersidst i sit essay: "Kulturer med rigere vokabularer er mere menneskelige – på større afstand af det dyriske – end dem med fattigere vokabularer. Ligesom individer er mere menneskelige, når deres sind er fyldt af vers." Og det er litteraturen, der giver os disse vokabularer. At fylde sit sind med vers, med historier, med rim og remser og alskens fortællinger er måske ligegyldigt på ens CV, hvor man oftere praler med antallet af gennemførte maratonløb eller coachinguddannelser. At læse er ingen konkurrence, men en ophævelse af konkurrencens logik. Hvis man læser for at vinde, ja, så har man tabt. Der er i så fald i

hvert fald noget, man har misforstået. Litteraturen repræsenterer vel en af de sidste oaser i præstationssamfundet.

Mange af de grunde til at læse, jeg har nævnt, handler i virkeligheden om dannelse: At forstå sig selv og andre bedre, at få kendskab til de gamle ideer og at finde på nye. At dvæle ved den historie, der udfolder sig, frem for opportunistisk at opnå et ydre mål. Alt det handler om at vokse ind i et fællesskab af skrivende og læsende mennesker; et fællesskab som tager sin begyndelse i renæssancen og som har skabt meget af det, mange af os holder mest af i vores civilisation. Lad mig vende tilbage til Dan Ringgaards glimrende tænkepause om litteratur. Han skriver:

Litteraturen er uløseligt forbundet med renæssancens humanisme, tanken om det menneskelige som en særlig kvalitet og det enkelte menneske som en aktiv deltager i verden, tanker, der senere udvikledes i 1700-tallets forestilling om det suveræne individ og i 1800-tallets ideer om dannelse. Ringgaards lille bog er i grunden skræmmende pessimistisk, fordi den samtidig siger, at litteraturens epoke er forbi. Jeg ved ikke, om han har ret, men jeg ved, at jeg ikke håber det. Han tilføjer da også, at selv om litteraturens epoke er forbi, så lever litteraturen selv videre på sine egne skæve måder og gennem nye medier. Og jeg ved da også, at BogForum – litteraturens gedemarked her i den danske andedam – helt grundlæggende modsiger den pessimistiske konklusion. For her er levende litteratur – masser af den. Rygterne om litteraturens død lader til at være stærkt overdrevne, i hvert fald her og nu. Men vi skal passe på den. For dens egen skyld, altså fordi den er tilværelsens ild, men også fordi det især er litteraturen, der har gjort os til de mennesker, vi er, eller i hvert fald gerne vil være: Humanistiske, deltagende i verden, nysgerrige og, ja, dannede.

Teksten her var Svend Brinkmanns åbningstale ved bogmessen Bogforum 2017.